

Sumari

Pròleg	9
Introducció	
«Que ens agafi “pensats” i organitzats»	15
Capítol 1	
Ètica i digitalització: un binomi inseparable.....	19
Capítol 2	
Digitalització, identitat i relacions socials.....	69
Capítol 3	
Sobre el paper de l'ètica en la digitalització de l'educació	131
Capítol 4	
Sobre el paper de l'ètica en la digitalització de la salut	171
Capítol 5	
El futur que ens depara la digitalització.....	209
Glossari	235
Referències bibliogràfiques.....	239
Agraïments	255

«La preocupació per la tecnologia ha d'entrar a l'aula.» Aquesta és la convicció que motiva les pàgines del llibre que tinc el plaer de prologar, un llibre dedicat a orientar i donar idees sobre l'ètica de la digitalització. La qüestió que cal esbrinar no és com ensenyar a les futures generacions d'alumnes les noves tecnologies. Ja fa temps que, en l'ús estrictament tècnic dels ordinadors, tauletes, mòbils i tota mena d'artefactes informàtics, els alumnes superen sense massa esforç els coneixements dels mestres que encara no són nadius digitals. El que cal ensenyar no és la tècnica, sinó el bon ús de les noves tecnologies; aquest és l'aprenentatge que ha d'entrar a l'aula. La tècnica mai no és menyspreable per ella mateixa, al contrari, obeeix al principi de millorar algun aspecte de l'existència humana. El que pot ser nociu és l'ús que en fem, per això cal estar alerta i aprendre a defensar-se i preservar una certa autonomia, saber escollir i dis-

cernir entre el que és acceptable sense matisos i el que pot ser perjudicial o perillós. Ensenyar a utilitzar les noves tecnologies és una manera més d'ensenyar les diferències entre el que es pot fer i el que no s'hauria de fer, pel bé de cadascú i de la societat en què vivim. És un nou camp que se li obre a l'ètica.

Ni l'ètica ni la filosofia en general s'han de seguir explicant al marge de la vida. Aquesta és una altra de les idees que travessen aquestes pàgines. Jo, que sempre m'he dedicat a la filosofia pràctica, és a dir, la filosofia de la moral i de la política, no en tinc cap dubte que la filosofia ha de tocar realitat si espera tenir algun futur i interessar les generacions més joves. D'una manera o una altra, no podem defugir el maleït interrogant «això per a què serveix?» que qualsevol persona, i especialment les més joves, es plantegen enfront de l'ampliació del coneixement. El problema és que no tots els filòsofs arriben a comunicar l'interès que pot tenir el pensament en un món tan utilitari i pragmàtic com l'actual. És una obvietat reconèixer que avui no som contemplatius ni ens atrau massa la teoria, anem per feina, però també ho és que ens aniria millor si fòssim capaços d'introduir una mica més de reflexió en l'anàlisi dels esdeveniments i les innovacions. Els autors d'aquest llibre ho tenen claríssim. Són dos filòsofs compromesos a posar la filosofia a l'abast de tothom i posar-la al servei de l'educació dels més joves.

Tots els canvis que s'han produït en el món han afectat els comportaments de les persones i la manera de fer les coses o de relacionar-nos entre nosaltres. La impremta, el tren, el telèfon, l'aviació, els mitjans audiovisuals i tants altres descobriments que s'han succeït al llarg dels anys han estat decisius

en la configuració de les diferents maneres de viure. Un canvi tan invasiu com és el de la digitalització no hi ha cap dubte que afecta la identitat de tothom, i molt especialment la que s'està formant, la dels més joves. D'entrada, la digitalització amplia extraordinàriament les possibilitats de relacionar-nos. Possibilitats moltes i molt variades, el que no vol dir que ens comuniquem millor, que tinguem més en compte els altres, ni que visquem en un entorn molt més obert que el que delimita la geografia. Totes aquestes qüestions cal plantejar-les, no amb un ànim destructiu o catastrofista, sinó amb la voluntat de preservar l'autonomia individual, que és el que ens defineix com a éssers humans: l'autonomia i la capacitat de convivència. Cal que ens preguntem en quin sentit els nous comportaments ens fan o ens poden fer millors.

Ser una bona persona i procurar que el món sigui més just podríem dir que han estat històricament els dos grans objectius de l'ètica: la vida bona i la justícia. Al llarg de la història, els filòsofs han donat contingut i explicat què vol dir viure bé i quins són els principis que haurien de governar una societat justa. Amb els robots, els algorismes i les xarxes socials envaint gairebé cada espai de la nostra vida és urgent repensar quin sentit han de tenir ara la vida bona i la justícia. No és el mateix ser lliure avui que en altres èpoques de la història. Avui la llibertat és un dret universal, hem guanyat molts espais de llibertat, però la llibertat ha de tenir límits. Una vida bona és aquella que sap fer un bon ús de la llibertat, sense fer mal a ningú, i també en benefici propi, de tal manera que la llibertat serveixi per assolir objectius moralment valuosos. Diuen els nostres autors: «La intel·ligència té a veure amb una autonomia basada en la capacitat de reflexió, de raonament i lliure

elecció, no merament amb la capacitat de repetir uns passos apresos». La pregunta és: qui es pren la molèstia de raonar quan interactua amb les màquines?

Aprofundir en el concepte d'*intel·ligència artificial* és una altra de les obligacions en les quals el filòsof pot aportar coneixement per tal d'ajudar a distingir la intel·ligència humana d'una intel·ligència que es materialitza en algoritmes realment eficients i útils, però que, per molt que evolucionin i avancen, mai no tindran consciència. Els algoritmes no pensen. Tampoc reaccionen a una realitat que els afecta, com fan les persones. Ni els robots tenen dignitat ni els algoritmes són realment intel·ligents. Ho són les persones que els dissenyen i sols elles estan capacitades per avaluar les conseqüències reals o possibles de l'aplicació d'algoritmes o de la substitució d'humans per robots.

La vella màxima kantiana que diu que som «fins» i no solament «mitjans» manipulables i utilitzables al servei de qualsevol interès particular està plenament vigent a l'hora de jutjar què fem amb els algoritmes i, més important encara, què fan els algoritmes amb nosaltres. Qualsevol cerca de Google serveix per subministrar gratuïtament al buscador un seguit de dades personals que seran utilitzades per oferir-nos més coses i crear-nos més necessitats. L'entorn ens influeix, sempre ho ha fet, però l'entorn digital ho fa d'una manera tan subtil que passa desapercibuda per qui no coneix bé els mecanismes de negoci de les empreses digitals. En un sentit gens menyspreable són de gran ajuda, però es cobren amb escriu el servei que donen. Quant a la gratuïtat de la informació, val a dir que és fictícia; de fet, cada cop que fem servir una aplicació o

una plataforma digital, aboquem a la xarxa un munt de dades personals que seran utilitzades per servir interessos que se'ns amaguen. De gratuïtat, ben poca.

Les noves tecnologies no haurien d'acabar sent una mena de pròtesi inserida en el cos. El telèfon mòbil ja gairebé ho és. Tenir consciència significa saber distanciar-se del que passa, fins i tot d'un mateix, per tal de poder avaluar i jutjar el que es fa. Estar connectats no és pensar; la proximitat del mòbil no dona la calidesa de la persona que acompanya; un *like* no és un judici; un tuit no convida a raonar.

Les generacions més joves han de construir la societat del futur. Educar-les significa plantejar-se cap a on volem anar, quin món volem crear. Ja que no tot és previsible, com ens ha ensenyat amb escreix la pandèmia de la covid-19, la formació no pot consistir a transmetre coneixements tancats. Amb la consigna d'aprendre a aprendre, tan emfasitzada per la nova educació, se subratlla l'esforç que s'ha de fer perquè les persones aprenguin a enfrontar problemes i situacions inèdites o imprevistes. L'educació ha de donar eines que després caldrà utilitzar en funció de les necessitats.

Tota innovació té avantatges i riscos. Una bona alfabetització digital, que vagi més enllà de les competències tècniques i que apunti a la formació ètica de la persona, ha de ser mesurada i fer palesos els riscos sense menysprear els avantatges. La preocupació ètica pel futur de les persones i de les societats molt sovint desemboca en qüestions excessivament apocalíptiques. De la reflexió sobre la intel·ligència artificial no ens han de fer por ni un possible futur transhumà ni una distòpica rebel·lió dels robots que posi fi a la naturalesa humana

tal com la coneixem i l'entnem. Els futurs distòpics són una creació de la ciència-ficció: no fan sinó distreure'ns de l'aquí i l'ara que realment ens ha de preocupar. No sabem quina serà l'evolució de les noves tecnologies; el que sí que podem dir és que si actuem amb prudència no deixarem que ens acabin eliminant del planeta.

Educar significa potenciar el millor de cada individu. Educar en l'entorn digital implica no deixar que les tecnologies es facin servir per fer sortir el pitjor de nosaltres mateixos. La manera com evolucionen les xarxes socials com a suport d'una comunicació que busca més la desqualificació i l'aniquilació de l'altre que la conversa sana i enriquidora no permet albirar un bon pronòstic. Com tampoc conviden a ser optimista les *fake news*, indestriables de la informació veraç. Són aquests entrebancs del dia a dia, que poden fer sospitar la bondat de les noves tecnologies, els que han d'esperonar una educació activa i valenta a favor d'un ús de la llibertat que no sucumbeixi a les trampes tecnològiques.

En Pau Valls i la Júlia Martín, autors d'aquest manual dirigit a fomentar les bones pràctiques, centren tot el seu discurs en el valor de l'autonomia del subjecte com la condició de possibilitat de l'ètica. Perquè l'autonomia sigui el valor més preuat de l'individu ha d'estar vinculada a la responsabilitat. Una responsabilitat que mai no tindran les màquines, ja que som nosaltres, els éssers humans, qui hem de respondre del que facin les màquines si no volem deixar de ser el que som.

VICTÒRIA CAMPS

«Que ens agafi “pensats” i organitzats»

El futur és tecnològic. La tecnologia i l'ètica han d'anar de bracet. Cal establir un debat ètic i filosòfic a la societat sobre les conseqüències de la irrupció de la tecnologia en tots els àmbits de la vida: educació, salut, relacions socials, mitjans de comunicació... i és que estem en la societat del «digues-me quin problema tens i et diré quina aplicació mòbil inventaràs». Aquest debat ha d'entrar a l'escola, diuen. Però, de fet, ja fa temps que hi ha preocupació i interès en força claustres de professors.

No és difícil d'imaginar una reunió de claustre d'un institut públic convocada pel cap d'estudis de secundària. Mentre alguns professors la fan petar, d'altres arriben i agafen lloc. Els temes d'actualitat, com les retallades en educació, la pròxima convocatòria d'oposicions o els canvis en l'edat de jubilació, centren la majoria de converses. Però no les de tothom, alguns

s'interessen pel paper que haurà de jugar l'educació en el nou món tecnològic d'un futur que ja és present.

S'adonen que el progrés tecnològic s'accelera i que els interrogants i els dubtes es multipliquen. Apareixen a la conversa problemes coneguts, com ara la dependència que els alumnes tenen dels mòbils, el ciberassetjament escolar, l'ús de funcionalitats que es perfeccionen per moments, com ara el traductor de Google, l'accés a informació poc fiable i d'altres. Una professora es dol del cas d'una alumna seva: «el curs passat li van diagnosticar un trastorn d'alimentació i va resultar que feia mesos que visitava webs d'aquestes que fan apologia de l'anorèxia, però ningú no se n'havia adonat».

Els professors reconeixen i defensen els avantatges dels avenços tecnològics, que obren un ventall inesgotable de possibilitats, alhora que són conscients que compartir la pròpia intimitat pot comportar un seguit de riscos per a una identitat en construcció com la dels joves.

De mica en mica altres professors s'afegeixen al debat improvisat. Diuen que cal preparar-se per al futur que els alumnes hauran d'afrontar. La incertesa, cap a on han d'orientar els esforços, els programes, els objectius. «No ens podem quedar enrere», diu una professora, «l'escola no es pot permetre el luxe de quedar al marge dels canvis socials, i entre aquests, els tecnològics estan a l'ordre del dia». Cal, doncs, continuar afrontant els problemes actuals i alhora pensar els reptes i les respostes del futur.

«Vulguem o no, som a l'era digital», intervé un altre professor, «convivim amb la tecnologia en el nostre dia a dia i ens cal estar a l'aguait per fer-ne un bon ús, siguem professors, advocats, farmacèutics o pagesos». Els reptes que s'acosten són

impressionants i no gens fàcils de preveure. Segurament el pensament crític és ara més que mai una eina bàsica. El pensament crític i l'ètica.

La professora de filosofia explica un debat sorgit en un primer de batxillerat sobre el dualisme entre cos i ment de Descartes i la seva teoria del cos màquina. Un professor, força interessat, hi fica cullerada: «això que dius té alguna cosa a veure amb La Mettrie i el seu concepte d'*home màquina*, oi? Al final ve a dir-nos que els animals i les persones no funcionem de manera tan diferent a una màquina. És que l'altre dia vaig llegir-ho en un article¹ sobre robòtica i intel·ligència artificial». Tothom para l'orella. La professora assenteix i explica que el debat va sorgir arran d'un article que un alumne va dur a classe. Un dels fragments deia: «L'analogia que Descartes estableix entre el cos i la màquina inaugura un nou model corporal que pren la màquina com a anàleg, tot plantejant per primer cop un isomorfisme simbòlic entre totes dues entitats que serà fusió real quatre segles més tard a través de la figura del cibernètic.» El debat va suscitant preguntes. El cos humà és realment igual que una màquina? Quins atributs diferencien l'ésser humà d'una màquina, i en què s'assemblen? Arribarà un dia que no podrem diferenciar una persona d'una màquina? Els *posthumans*, que sorgiran arran del millorament humà, seran humans o els haurem d'anomenar d'una altra manera? I els robots autònoms que apareixerien amb la hipotètica singularitat tecnològica, serien només robots o haurien esdevingut alguna cosa més?

1. AGUILAR, María Teresa (2010). «Descartes y el cuerpo-máquina». *Pensamiento*, 66 (249), 755-770.

Algú cita Eduardo Infante, un conegut professor de filosofia que va canviar la seva manera d'impartir l'assignatura després de trobar-se amb una alumna que mirava per la finestra i quan li va preguntar què era més interessant que la metafísica d'Aristòtil, ella li va respondre que la vida. «La filosofia ha de sortir al carrer. A les classes de filosofia dels instituts s'ha de parlar d'allò que interessa als joves, de les seves necessitats, d'allò que connecta amb les seves vides i amb el seu paper al món.» Avui, és innegable que la tecnologia és un tema que els interessa, que crea i canvia necessitats, i que l'ús que se'n fa i les finalitats per a les quals s'utilitza defineixen els propis valors i el propi rol en el món. Cal, doncs, connectar l'impacte que la tecnologia té en la vida dels adolescents amb la reflexió ètica i filosòfica sobre quina mena de persones volen ser i quin volen que sigui el seu projecte de canviar el món. Cal que el món que vindrà, que ja és aquí, ens agafi «pensats» i organitzats.

En aquest punt, els professors s'adonen que ja hi és tot-hom. Comença el claustre i el debat i les preguntes s'ajornen, momentàniament. Al cap d'uns dies, Anna i Roger, els professors de filosofia i tecnologia d'aquesta escola imaginada,² reprenen la conversa, per intentar cercar resposta a les preguntes formulades pels seus alumnes, alhora que analitzen l'impacte que la digitalització té en tots els àmbits de la seva vida.

2. Hannah Arendt, filòsofa alemanya, va viure l'Holocaust i els excessos científicotècnics que hi va haver, i va destacar per la seva reflexió sobre el totalitarisme i la modernitat. Roger Penrose, físic i matemàtic britànic, i Premi Nobel de física, és un dels pensadors que més qüestiona que la intel·ligència artificial (en endavant IA) sigui intel·ligent.

Ètica i digitalització: un binomi inseparable

Tecnoètica

ROGER. El futur de l'educació és tecnològic i probablement la millor manera d'encarar-lo és a través del debat. Debat i pensament crític. El currículum d'ESO contempla que la competència digital sigui transversal en totes les matèries. Però aquesta suposada «transversalitat de l'àmbit digital» es presenta com un seguit d'eines tecnològiques per aplicar en les diverses assignatures, aïllades dels seus camps de coneixement.

ANNA. Exacte. Es contempla amb una mirada estrictament tècnica; no s'hi parla en cap moment de fer una reflexió ètica i filosòfica al voltant de l'ús de la tecnologia. Si la societat canvia a causa del progrés tecnològic, cal que els nostres alumnes tinguin l'oportunitat de debatre'n a fons les causes i les conseqüències. Que analitzin críticament els beneficis i els riscos de l'ús de la tecnologia. Que parlin dels influenciadors

(*influencers*),¹ de per què se'ls atribueix credibilitat i de si realment busquen les tendències existents o les creen; que parlin de l'odi dels enemics (*haters*),² o de com se senten els *hikikomoris*³ del Japó. O de si la tecnologia incideix o no en les formes de comunicar-nos i, fins i tot, de transmetre les emocions. Fins arribar a conceptes com la *singularitat tecnològica* i el *millorament humà*. La tecnologia no té a veure només amb el lleure i la moda, sinó també amb necessitats emocionals, educatives, socials, polítiques... Perquè els adolescents estan forjant la seva identitat com a persones, per a les quals l'acceptació del grup és essencial, i com a ciutadans, que han de pensar la societat del futur que volen construir. Tecnologia a l'aula, sí, però també activitats, aprenentatges i relacions que els connectin amb el fet de ser persones i ciutadans.

ROGER. El debat ètic és inajornable, sens dubte. I no hem d'oblidar que el medi digital és, possiblement, l'àmbit principal de comunicació dels adolescents. Per això poden adaptar-se a tants canvis, són capaços de passar del sistema 4G al 5G amb un petar de dits. A banda, estic convençut que els agrada debatre sobre totes aquestes qüestions. El curs passat, amb alumnes de quart d'ESO, vaig tractar alguns temes sobre la digitalització i els impactes socials que té. Els posava exem-

1. Els *influencers* són usuaris de xarxes socials que tenen influència, perquè tenen certa credibilitat sobre un tema concret (per exemple: moda, maquillatge, música...).

2. Els *haters* són usuaris de les xarxes socials que basen les seves interaccions en la crítica i el menyspreu als comentaris dels altres usuaris.

3. Terme utilitzat per referir-se als joves que, aclaparats pels rols socials que els imposa la societat japonesa, refusen marxar de casa els pares i es tanquen a la seva habitació en un aïllament social absolut que pot durar mesos o anys. Ja se n'ha detectat algun cas a Espanya.

ples de com eren de diferents les classes quan jo era alumne i la manera de relacionar-se quan tenia la seva edat, perquè veiessin que en un lapse relativament curt de temps les coses han canviat molt, i que hauran canviat encara més quan ells tinguin la meua edat. A la seva edat, nosaltres xatejàvem amb el Messenger i ens semblava el sùmmum tecnològic. Te'n recordes? El cas és que es va generar un debat força profitós d'on van sortir moltes idees i opinions al voltant de l'acceleració del progrés tecnològic que vivim.

ANNA. Caldria elaborar materials didàctics per fer reflexionar els alumnes sobre els aspectes ètics de l'ús de la tecnologia i de les eines digitals.

ROGER. Podrien ser per a alumnes de 4t d'ESO, que ja han treballat amb mi alguns temes de tecno en els cursos anteriors i tenen més competència digital, a banda que fan l'assignatura de cultura i valors ètics amb tu i els tindràs després a batxillerat a l'assignatura de filosofia. Com era allò de: «perquè així arribin a batxillerat “pensats”»? Em recorda el famós lema de Picasso «que quan arribi la inspiració, et trobi treballant». Doncs això! Que quan la digitalització arribi de ple a les seves vides, els agafi «pensats» i organitzats. Potser el tema podria ser la tecnoètica? Ho dic perquè la tecnoètica, potser no anomenada així, però sí la reflexió sobre els aspectes ètics de l'ús de la tecnologia, es fa des de la Segona Guerra Mundial. Els primers pensadors de la tecnoètica van sorgir arran del bombardeig d'Hiroshima, perquè van considerar que la bomba atòmica era la continuïtat del poder totalitari en societats pretesament democràtiques. Dit d'una altra manera, la tecnoètica és una resposta al totalitarisme, el qual és possible gràcies al poder

que ens confereix als humans la tecnociència, també anomenada «ciència sense consciència».

ANNA. De fet, la tecnoètica s'ha definit com la reflexió ètica-filosòfica sobre l'aplicació de la tecnologia en la societat postindustrial, una societat que, per cert, és més «de la connectivitat» que «de la informació» i que ens obliga a repensar conceptes morals com el bé, el mal, la felicitat, la justícia, l'equitat...

ROGER. I l'eficiència i la utilitat també. En aquesta societat de la connectivitat hem deixat de ser ciutadans que mereixen poder viure una vida digna i d'acord amb els propis valors, per esdevenir usuaris o clients obligats a ser eficients i útils.

ANNA. Exactament. Per tant, la novetat no és crear el marc de pensament que proposa la tecnoètica, sinó actualitzar-lo. En el sentit que, durant molt de temps, s'ha considerat que la tecnoètica s'havia de basar en la tecnofòbia, és a dir, que el més ètic havia de ser limitar l'ús de la tecnologia. En canvi, avui dia s'ha assumit que aquesta resposta és inviable a la pràctica, perquè el progrés tecnològic és imparabile. No es tracta d'eliminar la tecnologia, sinó de valorar quin grau de risc estem disposats a assumir. Per tant, la resposta més realista que pot donar la tecnoètica a la tecnociència ha d'anar en la línia de jutjar èticament l'ús que fem de la tecnologia, els contextos que genera i els problemes que crea en funció d'aquests usos i contextos. Com que la tecnologia transforma la vida de les persones, començant pel fet que la *politeia*⁴ d'Aristòtil i Plató s'ha de basar, o ha de tenir en compte, les possibilitats de la tecnociència. Aleshores cal reflexionar sobre com evitar que

4. Organització política de la *polis* o ciutat.

aquestes possibilitats ens acabin destruint, que acabin fent que l'ésser humà mateix esdevingui obsolet. Però aquesta reflexió sobre l'obsolescència humana s'ha de fer, insisteixo, des dels problemes concrets de les persones concretes. No es tracta de reflexionar heideggerianament sobre la mort, sinó èticament sobre les persones i els seus problemes. No es tracta de reflexionar sobre el millorament humà com a possibilitat abstracta, sinó de reflexionar sobre quines millores concretes considerem acceptables o reprovables per a cada problema.

Digitalització, ètica i relacions socials

ROGER. Em plantejo algunes qüestions sobre la necessitat i la naturalesa del material didàctic que volem elaborar. La primera idea que s'hi hauria de recollir és que la digitalització és un fenomen cultural i social, no només tecnològic. Sí que té molt a veure amb la tecnologia, però el que fa és transformar tota la resta d'àmbits de coneixement, la manera de relacionar-nos, de comunicar-nos i, per tant, d'educar. Això em fa pensar que els alumnes, els adolescents en general, potser també perceben la digitalització merament com un fet vinculat a la tecnologia i no com un fenomen social, tot i estar-hi immersos de ple. Si no sabem què entenen ells per digitalització, serà molt complicat educar-los per tal que facin un bon ús de les eines digitals. És a dir, jo començaria la classe preguntant-los: «Què és la digitalització?»

ANNA. Em sembla molt bé que se sentin interpel·lats des del primer moment; que vegin que no venen només a escoltar les nostres veritats i que nosaltres també estem disposats a aprendre d'ells. No oblidem que, a diferència de nosaltres, ells

són nadius digitals. En relació amb la definició que tu proposes de la digitalització com un fenomen social i cultural, jo afegiria que, en conseqüència, té implicacions ètiques.

ROGER. A veure, explica-ho això.

ANNA. La digitalització està lligada a l'ètica, perquè l'ètica és important en qualsevol àrea de la vida. Com deia Aristòtil, els éssers humans som animals polítics (*zoon politikon*), en tant que som capaços de forjar relacions socials per organitzar la vida de la *polis*. I aquesta condició és fonamental per construir la nostra identitat. Segons Ricoeur, la identitat és relacional. Això vol dir que la identitat personal es conforma a través de la interacció social i, per tant, a través de la comunicació amb els altres. I en la comunicació hi ha malentesos i mals usos de la informació comunicada pel fet que cadascú parteix de la seva visió del món, dels seus valors, de la seva cultura... En definitiva, els problemes ètics i, per tant, la reflexió ètica sorgeixen en la comunicació, en la interacció, en la relació. Necessitem l'ètica per entendre'ns, per conviure, per relacionar-nos.

ROGER. Vols dir que si fóssim éssers solitaris i visquéssim aïllats dalt d'una muntanya, no necessitaríem l'ètica? No hi ha ètica personal, aleshores?

ANNA. Vull dir que l'ètica està lligada a les relacions socials. Si visquéssim dalt d'una muntanya també ens hauríem de relacionar amb els animals i amb la natura, bé explotant-los, bé respectant-los. De fet, l'ètica parla de tres tipus de relacions: amb un mateix, amb els altres (els iguals i les altres espècies, de qui tinc cura) i amb el món que deixem a les generacions futures.

© del text: Júlia Martín Badia i Pau Valls Murtra, 2022

© del pròleg: Victòria Camps Cervera, 2022

© del disseny de la coberta: Edu Blasi Rovira, 2022

© d'aquesta edició: Pagès Editors, S.L, 2022

C/ Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida

editorial@pageseditors.cat

www.pageseditors.cat

Primera edició: maig de 2022

ISBN: 978-84-1303-345-7

DL: L 70-2022

Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, SL

www.bobala.cat

↵ imprès a **lleida** ▶

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.